

Posudek disertační práce

Mgr. Eduarda Fernándeze Couceira

Pronikání humanismu a renesance do české knižní kultury,

FFUK, Ústav informačních studií a knihovnictví

Předkládaná disertační práce se zabývá pronikáním humanismu a renesance do české knižní kultury od zavedení knihtisku až po rok 1547. Rozvíjí velmi původně a samostatně podněty prací autorova školitele o českém knihtisku první poloviny 16. století.

Couceirův (stejně jako Voitův) pohled na toto období je zdravě kritický, a byl již nabídnut odborné veřejnosti k diskusi (viz soubor příspěvků *Národní humanismus v diskusi*, otevřený studií Petra Voita „Česká knižní kultura doby Václava Hájka z Libočan“ a doplněný vedle příspěvku doktorandova vyjádřeními Jana Malury, Lucie Storchové a Tomáše Havelky, *Česká literatura* 62, 2014, č. 2, s. 163-183 a 251-293). Couceirova pozice je v řadě ohledů provokativní (minimálně pro ty, kdo se nadále drží fantomu české literární renesance), ale ve skutečnosti je dobře fundovaná: nelze popřít, že husitská perioda orientovala českou kulturu nadlouho k náboženským otázkám a zabránila včasné adopci renesanční reformy literárního diskursu a přijetí sekularizovaného žánrového systému. Couceiro si klade za cíl popsat kulturní situaci na počátku 16. století věcně, bez apriorních rastrů, a na základě komplexní analýzy dobové knižní produkce, tj. se zřetelem na ediční profily, typografii, ilustrace a knižní dekor a v neposlední řadě i na čtenářskou recepci. Tato komplexnost hledisek je nejsilnější stránkou Couceirovy monografie.

Úvodem autor připomíná, že obraz české literární renesance zformovali marxističtí kritici v padesátých letech minulého století, přičemž vyšli ve svém hodnocení ze značně arbitrárních premis (preferance nekatolické konfese před katolickou, měšťanské vrstvy před šlechtou a češtiny před latinou). Jak ukázala připomenutá diskuse, vliv tohoto konstruktů dosud trvá. Také s ohledem na tyto skutečnosti začíná Couciero dobře faktograficky vyztuženou kapitolou, provádějící revizi dosavadního a současného bádání. Jeho kritika je velice pronikavá. Upozorňuje na tendenčnost a protimluvy, které lze najít již – u materiálově stále cenného – Josefa Truhláře. Ten se vyhýbá konfrontaci jinorodého (tj. především italského) a domácího žánrového systému, kulturní asynchronii posouvá až za Bílou horu, a vidí v reformaci spojence humanismu, ačkoli si nemůže nevšimnout, že akcentace věroučných souvislostí blokuje renesanční sekularizaci písemnictví. V této linii posléze buduje Vlček svůj

narativ o předzjednaném amalgámu českobratrství a humanismu. Jakubec zase klade rovnítko mezi humanismus a humanitní ideály a manka v literární oblasti vyvažuje připomínkou výtvarného umění. Teprve Arne Novák vrací debatu na solidnější půdu, když připomíná, že Jednota bratrská se k literární činnosti probudila opožděně, a nehledala inspiraci v renesanční Itálii, ale v protestantském Německu.

Toto umělé paradigma, soudí Couceiro, převzala i marxistická literární historiografie. Rovněž v případě marxistických interpretací je jeho hodnocení zcela věcné a fakticky nenapadnutelné (osobně bych byl například k Mackovu zmanipulovanému výkladu renesance ještě kritičtější). Couceiro zaznamenává korektně i rozmanité „ripentimenti“ marxistických historiků na sklonku 60., respektive 80. let. S tím vším lze beze zbytku souhlasit, bylo by ovšem namíste zmínit i badatele, kteří těmto schématům nepodlehli: Černého, Krejčího (v jeho *Bartoloměji Paprockém*, či stati „Renesance“ ve Slovesné vědě 1937), Pavla Trosta. Zbytečná se mi zdá polemika s korektním a erudovaným Janem Malurou: říká-li, že marxistické reinterpretační odezny „přirozenou cestou“, čtu to tak, že každá falzifikace a lež nakonec „přirozeně“ neodolá faktům, Kolárovi „řečtí a latinští autoři“ vskutku nemusí být autoři pohanští (kde ostatně pro humanisty končil antický starověk?); filologická přesnost pro humanistické překlady po mém soudu neplatí paušálně, u překladů beletrie neplatí skoro vůbec. Opravit je třeba také „sic“ za jménem Viléma Pražáka v pozn. 46 na s. 25: Vilém Novák, bratr Arna Nováka, do těchto souvislostí patří, neboť je autorem výborné monografie o Neuburském sborníku, jehož verše a prózy jsou připisovány Hynku z Poděbrad.

Další pododdíl se věnuje otázce tzv. „národního humanismu“, vázaného na jazyk. Couceiro v té souvislosti rekapituluje recentní diskusi na stránkách České literatury, věcně korektně, ale snad až příliš důkladně, načež se vrací k definici samotného pojmu. Spor o to, zda se k překladu doporučovali spíše pohanští nebo křesťanští autoři, se mi nezdá příliš relevantní, podstatná je zato konstatace, že recepce antické literatury je fakticky „nesoustavná a mělká“. To se mi také zdá nesporné, byť zároveň nelze přehlížet, že úcta ke klasikům je mezi intelektuály českého 16. století všudypřítomná. A zůstane to pravdou, i pokud nebudeme z „literatury“ vylučovat Všehrdův právnícký spis. Tato část polemiky se mi popravdě znovu jeví jako problematická: do renesančního žánrového systému nepochybně patří traktátová literatura nejrozmanitějšího typu (pokud bychom byli tak striktní – a anachroničtí – jako Couceiro, museli bychom například z italské renesanční literatury vyloučit Albertiho *Knihy o architektuře* nebo Machiavelliho *Vladaře*). Nejsem si také jist tvrzením, že pro Nebriju byla kastilština „přechodovou fází k osvojení latiny“. Obecně to rozhodně neplatí: pro proslulou Bembovu gramatiku byla latina naopak výchozím impulzem pro analogickou kodifikaci

literárního *volgare*. „Národní humanismus“ možná není úplně šťastné slovní spojení, ale nevnučujeme-li mu politické motivace, popisuje obecnou tendenci, jejímž výrazem je nejen Bembo a následná rozlehlá diskuse o jazyce, ale třeba také Joachim du Bellay se svou *Défense et illustration de la langue française*.

Další podkapitola se zabývá náboženskou otázkou. Couceiro odmítá – naprosto plauzibilně – podřizovat literární hodnocení mimoliterárním kritériím a upozorňuje na to, jak se dlouhodobě do pohledu na český „humanismus“ promítá převedení renesance a reformace na společné jmenovatele. Vhodně také zdůrazňuje komerční aspekty tiskařské profese, jež nutily tiskaře hledat odběratele i mezi konfesně netotožným publiku.

Na závěr první kapitoly autor rekapituluje dosavadní české knihovědné bádání o renesanci a humanismu.

Druhá kapitola je orientována k terminologii a vytváří analytickým a historizujícím partiím Couceirovy práce metodologický rámec na pomezí literární historiografie, knihovědy a kulturních dějin. Autor v této souvislosti podává zejména kvalitní charakteristiku renesance a humanismu.

Jádrem celé práce je pak kapitola třetí, navazující na terminologické zpřesnění pojmů renesance a humanismu, jak bylo autorem zformulováno, a nabízející celkový pohled na pronikání těchto kulturních a uměleckých proudů do tištěné knižní kultury českých zemí od nástupu knihtisku přibližně až do roku 1547. Couceiro začíná chronologickým přehledem produkce nejvýznamnějších tiskařů a podává charakteristiku jejich ediční politiky, přičemž náležitě zohledňuje i jejich kalkul s potenciální receptivitou čtenářů. Systematicky – a kriticky – přitom posuzuje tyto knihy právě v perspektivě jejich případného začlenění do humanistického, popř. renesančního kontextu, a to jak z filologického, tak z typograficko-estetického hlediska. Je to velmi instruktivní a poučený výklad, v němž znovu nechybějí polemické momenty a alternativní pohledy, zpochybňující zavedené interpretace. Zvláštní kapitolu věnuje autor – i zde ve stopách Petra Voita – zásadní roli antikvy pro rozvoj humanisticky orientované produkce a předposlední podkapitola je pak věnována pronikání renesančního knižního dekoru do české knižní produkce. I zde Couceiro dospívá ke závěrům, které mají obecnější kulturněhistorickou výmluvnost: konstatuje například, že „iniciály, bordury a rámy mezinárodního renesančního repertoáru se většinou objevují v tiscích, jejichž obsah a typografie neměly s renesancí a humanismem nic společného“ a „že skromný výskyt syžetové literatury (kromě Bible a kronik) nedával prostor pro vznik světské narativní ilustrace“. Metodologicky inovativní je závěrečný pokus o analýzu čtenářské recepce, o níž vypovídají například reedice či humanistické knihovny.

V závěru rekapituluje autor výsledky provedené revize:

Ve sféře české knižní kultury tradovaný obraz humanismu a renesance neodpovídá svým rozsahem a významem reálnému literárnímu provozu, ani tiskařským aktivitám v poslední čtvrtině 15. století a v první polovině století následujícího; na rozdíl od jiných zemí netvořilo renesanční a humanistické písemnictví mimořádně významnou složku žádné tiskařské živnosti.

Úhrnem:

Disertační práce Mgr. Eduarda Fernándeze Couceira je pozoruhodný vědecký výkon. Nejcennější je nesporně její *pars polemica*, a byť se neztotožňuji se všemi autorovými závěry, nemám pochyb o tom, že jeho přehodnocení „humanistické“ knižní kultury je zdůvodněné a převážně průkazné. Je pro mne překvapivé a poučné, jak hlubokou revizi kulturní situace právě tato – Petrem Voitem otevřená – knihopisná perspektiva umožnila.

Pro autora je příznačné, že nejlépe se mu píše v polemickém gardu. V první polovině knihy by si po mém soudu poznámky *ad personam* zasloužily určitou redukci (už proto, že se tato část markantně odlišuje od části druhé). Zmiňuji to proto, že předpokládám, že práce těchto kvalit bude pokud možno urychleně publikována.

Práci hodnotím jako výbornou a plně ji doporučuji k obhajobě.

Praha, 21. 4. 2018

prof. PhDr. Jiří Pelán, Ph.D.,
oponent,
ÚRS FFUK